Bir İnanç ve Kültür Terkipçisi YAHYA KEMAL

Prof. Dr. H. Ömer Özden

ÖTÜKEN

Prof. Dr. H. Ömer Özden, 1962 yılında Erzurum'da doğdu. İlk ve ortaokuldan sonra 1979 yılında Erzurum Lisesi ve 1985 yılında da Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl bu fakültede akademik hayata giren Özden, 1991 yılında Felsefe Tarihi alanında doktorasını tamamladı. 1993'de Yardımcı Doçent, 2002 yılında Doçent ve 2007 yılında da Profesör oldu. Evli ve iki çocuk babası olan Ömer Özden'in ulusal ve uluslararası dergilerde yayınlanmış çok sayıda makalesi, ulusal ve uluslararası sempozyumlarda sunduğu bildirileri, gazete ve dergilerde yayınladığı pek çok deneme, eleştiri ve sanat yazıları bulunmaktadır. Özden, 2003 yılından bu yana TRT Erzurum Radyosu'nda daimi konuk olarak söyleşi programlarına katılmaktadır.

Ömer Özden'in çeşitli konularda yayınlanmış 11 kitabı bulunmaktadır. Bunlar:

1- *İbni Sina-Descartes Metafiziği*, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2015.

2- *Estetik ve Tarih Felsefesi Açısından Yahya Kemal*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

3- *Aşk'la*, Arısanat Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2012.

4- *Bir İnanç ve Kültür Terkipçisi Yahya Kemal*, Ötüken Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul, 2012.

5- *Erzurum'da Ramazan*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013.

6- *Resimli Türk Düşünce Tarihi*, Arısanat Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2015.

7- *Din Adamı, Halk Adamı, Millet Adamı NAİM HOCA*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015.

8- *Ve Aşk* (Aşk'la kitabının Farsça çevirisi), çev: Faramarz Cabbarzade, Tahran, 2015.

9- *Naim Hoca Gölleroğlu*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2015.

Ortak kitaplar:

10- *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Osman Elmalı ile birlikte, Arısanat Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2015.

11- *Yeniçağ Felsefesi Tarihi*, Osman Elmalı ile birlikte, Arısanat Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2015.

Sevgili kardeşim
Ayşegül ile
canım çocuklarım
Melih ve Merve'ye…

KISALTMALAR

a.g.e. ..... Adı geçen eser
a.g.m. ..... Adı geçen makale
a.g.y. ..... Adı geçen yer
A. Ü. ..... Ankara Üniversitesi
bkz. ..... Bakınız
Aİs ..... Aziz İstanbul
BŞ ..... Bitmemiş Şiirler
ÇGH ..... Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım
Ed. D. ..... Edebiyata Dair
EŞR ..... Eski Şiirin Rüzgârıyle
Fak. ..... Fakültesi
İFCYKEY ..... İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları
KGK ..... Kendi Gök Kubbemiz
MEB ..... Millî Eğitim Bakanlığı
MM ..... Mektuplar Makaleler
M. Ü. İFAV ..... Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı
Nşr. ..... Neşreden
ölm. ..... Ölümü
Rubailer ..... Rubailer ve Hayyam Rubailerini Türkçe Söyleyiş

s. ..... Sayfa
SEP ..... Siyasî ve Edebî Portreler
terc. ..... Tercüme eden
thk. ..... Tahkik eden
TM ..... Tarih Musâhabeleri
tsz. ..... Tarihsiz
vd. ..... Ve devamı
YKD ..... Yahya Kemal'in Dünyası
YKEM ..... Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası
YKH ..... Yahya Kemal'in Hatıraları
yy. ..... Yüz yıl

İçindekiler

Önsöz 13
Kültür ve Medeniyet 17
Din ve Kültür 38
Felsefe ve Din 46
Estetik ve Din 59
1-Estetik 59
2- Estetik-Din İlgisi ve İslâm Dini'nde Estetik Tutum 60
3- Yahya Kemal'in Estetik Tavrı 71
Din- Kültür Etkileşimi 75
I- Yahya Kemal'in Dinî Duygularının Teşekkülü 75
II- Dinin Kültüre Etkileri ve Yahya Kemal'in Görüşleri 84
III- Dini Anlama ve Anlamlandırmada Kültürün Rolü 97
IV- Kültürün Dinde Etkili Olduğu Alanlar 111
1- Kültür-İnanç İlişkisi ve Yahya Kemal 112
2- Kültürün İbadetlere Etkisi 117
3- Bir Kültür Yansıması Olarak Mezhepler 132
4- Türk Müslümanlığı 150
5- Musiki-Din İlişkisi 175
6- Mimarî-Din İlişkisi 194

7- Kader-Ölüm 208
8- Ölüm Korkusu, Âhiret ve Ruh 214
Sonuç 249
Bibliyografya 255
Dizin 263

Önsöz

İnsanlığın geçmişten günümüze taşıdığı düşünce macerasında önemli parametreler bulunmaktadır. Bunlardan biri de felsefedir. Kimileri, felsefenin başlayabilmesi için Yunan'ın eşsiz dehasına ihtiyaç bulunduğunu, dolayısıyla da felsefenin bir Yunan mucizesi olduğunu iddia etmektedir. Bu macerada Yunan düşüncesinin, kaynakları korunarak günümüze kadar ulaşmış olmasından dolayı, daha büyük bir yer kapladığı doğrudur. Oysa bilinmektedir ki düşünce, belli bir milletin varlığına değil, insanın varlığına bağlıdır. Bu itibarla insanın var olduğu andan itibaren düşünce faaliyeti de başlamıştır diyebiliriz. Fakat yine bilinmektedir ki her düşünceye felsefe denilemez, bir fikrin felsefe kapsamında değerlendirilebilmesi için belli bazı şartların bulunması gerekmektedir. Bu şartların her düşünce aktivitesi içerisinde bulunmadığını dikkate alarak, ele alınan konunun sorgulanması, bu konu veya konuların bir takım fikrî inşa gereklerine uygun ve sistematik olarak sunumu, Yunan'la başlamıştır demek daha doğru olacaktır.

Bununla birlikte her milletin, bir hayat görüşü, olaylara bir bakış açısının bulunduğu da bir realitedir ve bunları görmezden gelemeyiz. Türk milletinin de uzun bir tarihi, büyük bir kültürü, derin bir düşünce ufku, zengin bir sanatı bulunmaktadır. Ancak milletimizin ilk dönemlerine ait bu birikim, kişisel görüşler olarak değil, daha ziyade kolektif eserlerde yer almaktadır. Fakat bu kültürü oluşturan değerler ve fikirler, henüz yeterince araştırılmış değildir. Türk Düşüncesi'ni sistematik olarak aktaran kaynakların sınırlı olduğu bilin-

mektedir. Bu bağlamda Orhun Abideleri, Türk düşünce tarihinde önemli bir yere sahiptir. Destanların, atasözlerinin, mizahî metinlerin edebî araştırmalar dışında henüz felsefî bakışla gerçek bir araştırma konusu haline getirilmemiş olması, bu derinliğin ve zenginliğin tam olarak ortaya çıkarılamaması ve tanınmaması sonucunu doğurmaktadır.

Diğer taraftan felsefî düşüncenin yalnızca felsefe adına yazılmış eserler arasında aranması alışkanlığı da felsefî düşüncenin belli filozoflardan beklenmesi sonucuna götürmüş, kültür zenginliğimizin düşünce boyutu, Farabî, İbni Sînâ gibi belli şahsiyetlerle sınırlı kalmıştır. Bu da bir Türk felsefe geleneğinin bulunup bulunmadığı problemini beraberinde getirmiştir.

Oysa Türk kültüründeki zenginliğin ve çeşitliliğin artması, bu kültürü oluşturan destan, mizah, atasözleri gibi birikimlerin ve belli bir dönemden itibaren yetişen farklı şahsiyetlerin yalnızca bir yönleriyle ele alınıp tanınmalarıyla değil, bu şahsiyetlere ve ortak değerlere değişik açılardan bakmak ve değerlendirmekle olacağı kanaatindeyiz.

Sözgelişi bir sanatkârın sanatına şekil veren felsefî arka planının, düşünce yapısının, gizlendiği sanat yapıtlarının arasından bulunup çıkarılması, hem kültürümüzün zenginleştirilmesine, hem de geleceğe daha güvenle bakmamıza yardımcı olacaktır. Yine bir din bilgininin yapıtlarında yalnızca dine dair görüşlerinin değil, aynı zamanda felsefî derinliğinin de bulunup bulunmadığının araştırılması, varsa ortaya çıkarılması gerekmektedir.

İşte bu tarz çalışmalara konu olabilecek şahsiyetlerden biri de Yahya Kemal Beyatlı'dır. Burada niçin başka biri değil de Yahya Kemal sorusu akla gelebilir. Böyle bir soru, seçilebilecek her şahsiyet için akla gelebilirse de Yahya Kemal hakkında verilecek cevap şöyle olacaktır: Bilindiği üzere Yahya Kemal, Türk şiirinin şahika isimlerinden biridir ve o, yalnızca edebî yönüyle tanınmakta olup genellikle edebiyatçıların araştırmalarına konu olmuştur. Ancak tespitlerimize göre o, sadece

şair değil, aynı zamanda bu şiirlerinin arasında düşünce derinliği de bulunan bir mütefekkirdir. Onun şiirleri, yalnızca duyguların sözcüklerle yazılmış şekilleri değil; bu şiirlerden büyük bir kısmı, üzerinde uzun zaman yoğunlaşılan çeşitli düşüncelerin, duygularla örülerek sanatkârane bir şekilde oluşturulduğu şiirsel ifadelerdir. Ayrıca Yahya Kemal, çeşitli düşüncelerini ifade ettiği nesir türünden eserler de yazmıştır; onun bu yazıları, çoğunlukla şiirlerindeki konulara açıklık getirir mahiyettedir. Yahya Kemal'in düşünce dünyasının açığa çıkarılması ve onun felsefî açıdan da değerlendirilebilmesi için şiir ve nesirlerinin bir arada ele alınarak fikirlerinin bir bütün halinde ortaya koyulması gerekmektedir ki, çalışmada takip edilen yol da budur.

Daha önce Yahya Kemal'in felsefî bir yönünün bulunup bulunmadığını araştırdığımız ve Kültür Bakanlığı yayınları arasında 2001 yılında çıkan *Estetik ve Tarih Felsefesi Açısından Yahya Kemal* isimli çalışmamızda Yahya Kemal'in tarihle olan yakın ilgisinden yola çıkarak onun bir tarih düşünürü olduğunu tespit etmiştik. Bahsi geçen bu kitapta Yahya Kemal'in şiire ve problemlere estetik açıdan yaklaşımından dolayı onu 'sanatkâr-düşünür' olarak değerlendirmiş ve ona niçin bir sanatkâr-düşünür (filozof) denilebileceğini de ayrıntılarıyla ele almıştık.

İşte bu araştırmalarımız esnasında Yahya Kemal'in din ve kültürle ilgili orijinal görüşlere sahip olduğu dikkatimizi çekti. Yahya Kemal'in, bu iki kavramı nasıl ve hangi bakış açısıyla ele aldığını, onun düşünceleri ışığında estetik felsefe çerçevesinde değerlendirmeye çalıştık. Çalışmamızda, İslâm dininin kültürel boyutunu ortaya çıkarmaya ve bazı yönlerinin sanat ve felsefe açısından bir yorumunu yapmaya çaba sarfettik. Türk kültürünün şekillenmesi ve gelişmesinde İslâm dininin rolü ve etkileri, dinin kültürel alanlar olan felsefe, mimari, musiki ile nasıl bir bağ içinde bulunduğu gibi konuları inceledik. Böyle bir çalışmayla yalnızca Yahya Kemal'in düşünce dünyasını aralamayı değil, aynı zamanda Türk düşünce tarihine katkı sağlamayı da amaç edindik.

Bu çalışmamız, Türk felsefesi geleneği oluşturma gayretine bir katkı ve bu alanda çalışmayı düşünenlere de bir yön tayin etmeyi sağlayabilirse, amacına ulaşmış olacaktır. Kendi felsefe geleneğimizin oluşturulması açısından bu tür çalışmaların önemli olabileceğine inanmaktayız. Unutmamak gerekir ki felsefenin beşiği sayılan Yunan düşüncesi de fikir kaynaklarını mitoloji, Yunan dini ve efsaneleri gibi kendi değerlerinden alarak oluşmuştur. Bazı yabancı etkileri de dikkate alarak, onlarda rastladığımız ve almak zorunda olduğumuz metodu kendi değerlerimize uygulamak suretiyle, daha yetkin bir Türk felsefesi oluşturmak gereği bulunduğu kanaatindeyiz. Türk kültürünün, böyle bir felsefeyi oluşturabilecek yeterli birikimi ve kaynağı bulunmaktadır. Bunlar, felsefî-sistematik kaynaklar olmayabilir. Ancak, fikir kaynaklarımızı oluşturabilecek pek çok ortak değerimiz ve çeşitli alanlarda eserleri bulunan ve düşünceleri, felsefî açıdan değerlendirilebilecek pek çok din, bilim ve fikir adamımız ve sanatçımız keşfedilmeyi beklemektedir.

Böyle bir amacı gerçekleştirme yolunda atılmış ve atılacak olan adımlardan biri olması temennisiyle, katkılarını esirgemeyen, kitabı titizlikle okuyarak son şeklinin verilmesinde çok kıymetli yardımlarını gördüğüm ablam Yrd. Doç. Dr. Latife Kılıç KIRBAŞOĞLU'ya, düşünceleriyle kitabın şekillenmesinden teknik düzenlemesine ve düzeltmelerine kadar yardımlarını eksik etmeyen değerli kardeşim Doç. Dr. Osman ELMALI'ya, kitabın yayınlanması konusunda değerli katkılarını gördüğüm çok kıymetli aile büyüğüm, eski Erzurum Milletvekili Rasim CİNİSLİ ve yayınlanması aşamasında ilgisini esirgemeyen Ötüken Yayınevi'nin değerli yöneticisi Nurhan ALPAY'a teşekkür etmeyi bir borç telakki ediyorum.

Erzurum-2011 **Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN**

Kültür ve Medeniyet

Araştırmalara konu edildiğinden bu yana insan, pek çok düşünür ve bilim adamı tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır. Hiç kuşku yok ki insanın en belirgin özelliği, var olduğu andan itibaren tabiatın bir parçası olması, doğal bir çevrede bulunması ve bir tabiat varlığı haline gelmiş olmasıdır. Tabiat varlığı olmak demek, tabiatla iç içe ve ona uygun yaşayabilmek, uyum sağlayabilmek, hatta tabiatla bir arada olmaktan dolayı memnun olmak demektir.

Nitekim kimi filozoflar, insanın mutluluğunu tabiata uygun, tabiatla iç içe, her türlü toplumsal kural ve bağlantıdan uzak bir halde yaşamakta bulmuştur.[1] Ancak insanı bu derece naiv bir tarzda belirleme ve böyle doğal bir hayat tarzı, insan olmanın bir gereği olmadığı gibi, insanın kendi tabiatına-yaratılışına da uygun bir durum değildir. Çünkü tabiat varlığı olma niteliği, insanın ayırt edici vasıflarından olmayıp, onu diğer varlıklardan ayırmaktan oldukça uzaktır. Öyleyse insanı, canlı-cansız diğer varlıklardan ayıran bazı farklı özellikleri bulunmaktadır. Bunların belki de en

[1] Antik Çağ filozoflarından Sokratesci Kynik Okulu'nun temsilcisi Anthistenes (440-366), bu anlayıştadır. (Bkz. Bertrand Russell, *History of Western Philosophy*, George Allen and Unwin Ltd., Third Impression, London, 1918, w. I, p. 254.) Esasen bu durum, aşırılığa kaçmadan, sosyal hayatın gereklerini de yerine getirmek kaydıyla, özellikle günümüzün teknolojiden kaynaklanan pek çok sorunlarından uzaklaşmanın önemli bir yolu olabilir. Ancak böylesi bir mutluluk yakalama yöntemi, insanlardan uzaklaşma riskini de beraberinde getirdiği için sosyal dengeyi bozabilecek bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

önemlilerinden biri, insanların belli kurallar dâhilinde bir arada yaşamalarıdır. Bu birlikte yaşama olgusu, bir taraftan insanı sosyal bir varlık haline getirirken, diğer taraftan da toplumun bir ferdi olmasını sağlamakta ve böylece insanı bir tabiat varlığı olmaktan çıkarmaktadır. Bu toplumsal yaşam tarzı, insan açısından önemlidir. Zira insan, hemcinsleriyle olan ilişkileri çerçevesinde kendi varlığını anlamlandırabilir; içinde yaşadığı dünyayı anlayabilir; hatta kendi varoluşunu gerçekleştirme fırsatı bulabilir. İnsanın kendi türü dışındaki varlıklarla olan teması da kendisinin ne olup, ne olmadığını anlamasına büyük ölçüde yardımcı olur.

Burada insanın doğal çevreyi terk edip yalnızca insanlarla iletişim kurması gerektiğini söylemek istemiyorum. İnsanın, bütün evrenle irtibat halinde olması, kendisini tanıyabilmesi, ne olup, ne olmadığını anlayabilmesi için, kendi türü dışındaki varlıklarla da iletişim kurabilmesi önemlidir. Burada söylemek istediğim, insanın toplumsal varlık olmasının, onun tabiat varlığı olmasına engel teşkil etmediğidir.

Bilindiği gibi tabiatta pek çok varlık, koloniler halinde toplu olarak yaşamaktadır. Dolayısıyla toplum halinde yaşama, insanı diğer varlıklardan ayırmak için tek başına yeterli olmayan bir niteliktir. Buna göre insanı diğer varlıklardan ayıran başka özelliklerinin olması gerekmektedir. O halde insanı, yakın cinsinden farklı yapan ve kendine özgü bir tür olarak özel yapan en ayırıcı vasfı nedir? Başka bir ifadeyle insanı insan yapan özellikler nelerdir?

Düşünce tarihine bakıldığında bu soruya pek çok cevap bulunabilir. Bunlar arasında en dikkat çekici ve insanı diğer canlılardan en ayırt edici özelliği olarak, onun zihinsel faaliyetlerde bulunan bir varlık olmasıdır. İlk Çağ'ın ünlü düşünürü Aristoteles (M.Ö. 384-322), bu varlığa insan denilmesini sağlayan ve onu bütün varlıklardan ayırt eden en önemli niteliğin, akıl olduğunu savunmuştur. Aristoteles,

insan ve diğer varlıklar arasında yaptığı karşılaştırmalardan yola çıkarak, insanın, aklı sayesinde düşünmesi, konuşması, ellerini kullanarak üretim yapması gibi özelliklerinin, insanı diğer bütün varlıklardan ayırmaya yettiğini belirtmektedir.[2]

Anlaşılıyor ki insan, bir tabiat varlığı olmasına rağmen, aynı zamanda bir akıl varlığıdır. İnsan, doğadaki diğer varlıkların içgüdülerini kullanmalarına mukabil, onlardan farklı olarak aklını kullanır ve aklın, bedendeki diğer organları kontrol altına almasıyla da bilinçli olarak hareket eder. Bu yönüyle insan, doğadaki diğer varlıklara karşı üstünlük elde etmekte ve hatta tabiata egemen olabilmektedir. Kuşkusuz insan, bu hâkimiyete, bilgi sahibi olması ve bu bilgiyi de geliştirip çeşitli alanlara uygulayarak bilime ve tekniğe aktarmasıyla ulaşır.

Bilgisini değişik alanlarda kullanabilme yeteneğine sahip olan insan, duyguları ve isteklerinin doğrultusunda yapıp etme faaliyetlerinde bulunarak sanat üretir ve çeşitli alanlarda değişik ürünler ortaya koyar; bazı davranışlar geliştirerek, bulunduğu çevresinde iyi ya da kötü işler yapar. Böylece insan değer üreten bir varlık olur. Bu da bizi, insanın aynı zamanda kültürel bir varlık olduğu sonucuna götürmektedir ki buna göre insan, içinde yaşadığı çevreyi, yapıp etmeleriyle, eylemeleriyle, inandığı değerleriyle bir 'kültür dünyası' haline getirmektedir. Değerli bilim adamı Mümtaz Turhan da bu kanaattedir. Ona göre, "kültür dünyası, mevcudiyetinin bütün tarihi boyunca tabiatı ve kendisini nasıl idare edeceğini öğrenmek suretiyle insanın bizzat meydana getirmiş olduğu eseridir."[3] Mümtaz Turhan, bu ifadesiyle insanın, öğrendikleri ve uygulamalarıyla

---

[2] Kamıran Birand, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, A.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1964, s. 79 vd.

[3] Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987, s. 37.

salt bir tabiat varlığı olmaktan çıkarak, tabiatı yönlendiren ve ona duygularını aktaran bir kültürel varlık olduğunu vurgulamaktadır.

O halde kültür, insanın kendisinin de içinde bulunduğu tabiattaki varlıklar arasında onu ayrıcalıklı hale getiren ve bizzat insan tarafından ortaya konulan bir olgudur. Kültür terimi, Fransız dilinden Türkçemize ekin, ürün anlamında geçmiştir. Bir kavram olarak ele alındığında kültür, "insanın var olanlar hakkında, hangi yolla olursa olsun edindiği bilgiler ve bu bilgilere dayanılarak ortaya koyduğu eser ve davranışlar"[4] bütünü olarak tanımlanabilir. İnsan tarafından üretilen değerlerin toplamına verilen ad olarak ifade edilebilirse de kültürün, eskilerin deyimiyle 'efradını cami, ağyarını mani' (bir şeyi anlatan bütün kavramları bir araya toplayıp, o şeyi ilgilendirmeyen bütün kavramları da dışarı da bırakan) diye nitelenen noksansız bir tanımını yapmak oldukça zor görünmektedir. Son derece kapsamlı ve her türlü alanla ilgili görünen kültür kavramı, değişik alanlara göre çeşitli şekillerde tarif edilebilmektedir. Bu değişik tanımlamalarda ortak olan noktalar, kültürün bir bilgi birikimi olduğu, nelere kültür denilebileceği, bu hususların milletleri ne şekilde oluşturacağı ve milletlerin birbirlerinden farklılıklarının nelerde aranması gerektiği gibi hususlardır.[5]

Burada, yukarıda verdiğimiz tanımlamaya açıklık kazandırabileceğine inandığımız ve hangi bilgi alanlarının kültür bağlamında değerlendirilebileceğini açıklar mahiyette görünen Ziya Gökalp'in (1876-1924) çok bilinen tanımını hatırlatmamız, bu nitelikleri ortaya çıkarması açısından önemli görünmektedir. Kültürün Batı'daki an-

[4] Necati Öner, "Kültür", *Felsefe Dünyası Dergisi*, Türk Felsefe Derneği Yayını, Sayı: 2, Ankara, 1991, s. 2.

[5] Burada sözü edilen kültür, milletlerin kültürü ile alakalı olan kültür olup, fertlerde bulunan görgü, bilgi birikimi anlamında olan kültür değildir.

lamını dikkate alan Gökalp, kültürü, "Hars, bir milletin dinî, ahlâkî, hukûkî, muakalevî, bedîî, lisanî, iktisadî ve fennî hayatlarının âhenkli bir bütünüdür"[6] şeklinde tanımlamaktadır. Tanıma bakıldığında görülüyor ki Gökalp, kültüre karşılık olarak, 'hars' terimini kullanmayı tercih etmektedir. Arapça'da tarlayı sürmek, ekin ekip hasat elde etmek anlamlarına gelen hars, Osmanlıcada tam da kültür anlamına gelmektedir.

Hars yani kültürün bu tanımı, aynı zamanda bir topluluğa millet diyebilmenin şartlarını da açıklar mahiyettedir ki bunlar; ortak konuşulan bir dilin, inanç sisteminin, hukukî ve ahlâkî kuralların, entelektüel bir düşünce yapısının, duyusal ve duygusal faaliyetlerin ürünleri olan çeşitli eserlerin, o millettin bireyleri tarafından meydana getirilmiş sanat eserlerinin olmasıdır. Bunların yanında ekonomik bir yapıya ve hayatı kolaylaştırıcı teknik bilgilere de ihtiyaç bulunduğu tanımdan anlaşılmaktadır.

Bu tanım dikkatle incelendiğinde kültür için söz konusu olan özelliklerin, Ziya Gökalp'in de belirttiği gibi, medeniyet kavramıyla da yakından ilgili olduğu görülmektedir. Çünkü medeniyet, değişik toplumların, düşünce bilimleri, teknolojileri ve sanat çalışmalarıyla ilgili niteliklerinin tümü olarak anlaşılmaktadır. Bu bakış değerlendirildiğinde medeniyetin, kültüre nispetle daha geniş kapsamlı olduğu ve onu oluşturan birçok milletin sosyal, bilimsel ve teknik hayatlarının ortak noktalarından meydana geldiği anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle medeniyet, birbirine yakın özellikler gösteren benzer veya farklı kültürel yapıya sahip olan milletlerin bir araya gelmeleriyle oluşmuş bir yapıdır; yani medeniyet, değişik milletlerin ortak bir şekilde içinde bulundukları geniş bir yapı iken kültür, medeniyete göre daha dar kapsamlı ve dolayısıyla da millidir. Buna

[6] Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Yayına Hazırlayan: Mehmet Kaplan, İstanbul, 1976, s. 25.